

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Hoofdredacteur: G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Tel. 3605. — Mede-redacteurs: Jos. Cremers, Canne-België, Dr. H. Schmitz, R. Geurts, Echt.
Penningmeester: Mr. G. van Spaendonck. Postgiro 125366 ten name van het Natuurhist. Genootschap, Maastricht.

Versijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Adreswijziging en opgave nieuwe leden, benevens alle correspondentie over publicaties in het Natuurhistorisch Maandblad aan den Secretaris, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Woensdag 4 April en Woensdag 2 Mei a.s. — Nieuwe leden. — Verslagen van de Maandelijksche Vergadering op Zaterdag 3 Febr. 1945 en Zaterdag 3 Maart 1945. — „De Natuur in”. Vogelzangexcursies op 2, 15 en 29 April en op 6 en 27 Mei. — K. Stevens. De Grauwe Klauwier (*Lanius collurio* L.) rondom Maastricht in 1945. — Wilh. A. E. van de Geyn. Opvattingen in vorige eeuwen over de wording van Fossielen in het algemeen en over die van het Maastrichtsche Krijt in het bijzonder. — S. J. Dijkstra. Floristische notities over het jaar 1944. — J. v. Boven. Voorl. mededeeling over de Mierenfauna in de Belg. Maasvallei IV. — Vergaderingen en excursie te Heerlen.

Onze vergaderingen zullen weer op Woensdag worden gehouden en wel:

VERGADERING op Woensdag 4 April, te 6 uur in het Museum.

In MEI zal de vergadering plaats vinden op Woensdag 2 Mei, te 6 uur, in het Museum.

NIEUWE LEDEN.

C. Gardeniers, Volksbondweg 31, Maastricht. Mej. Ria Doorenbosch, Eburonenweg 26, Maastricht. G. Doorenbosch, Prof. P. Willemsstraat 62, Maastricht. J. M. van Mulken, Dorpsstraat 66, Born. Ir. S. J. van Gendt, Pieterstraat 17, Maastricht. Dr. J. A. Lotereyman, Molenbeeklaan 126, Heerlen.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHES VERGADERING OP ZATERDAG 3 FEBR. 1945.

Aanwezig: de dames: M. Chambille, J. Nahon, J. v. Goethem, W. v. d. Geyn en de heren: L. Grossier, G. v. Spaendonck, J. Fruytier, C. v. Sonderen, H. v. Wouw, E. Schoenmakers, P. Wassenberg, M. Mommsers, Br. Christoforus, Br. Maurentius, H. Koene, P. Janssens, R. Kofman, G. Prick, W. Otten, H. Houx, G. Hennus, J. Maessen, J. Willems en G. Waage.

De heer Mommsers houdt een causerie over vogelfotografie en demonstreert met een eigen gebouwd apparaat voor elektrische vogelfotografie. Tevens bespreekt hij de verschillende manieren, waarop men trachtte en tracht, iets uit het vogelleven op de gevoelige plaat vast te leggen (schuifhut, reflexcamera, elektrische sluiters). Daarbij kwam vooral ook het werk van onze eigen landgenooten, als Steenhuizen, Burdet, Tepe, Vijverberg, Strijbos, Eykman, Tinbergen, Binsbergen e.a. ter sprake.

De heer Hennus vertelt iets over een waarneming van een broedenden kiekendief in teenhoutvelden te Susteren. Het voedsel, dat later de jongen werd gegeven, bestond voornamelijk uit kleine vogeltjes (vink en leeuwerik).

Daarna spreekt de heer Kofman over Winterrust bij boomen en heesters, zulks naar aanleiding van een reeks artikelen, die Dr. Boom in 1936 schreef in een Boskoopse krant.

De winterrust van boomen is geen absolute rust, waarbij alle levensprocessen stil staan. Er hebben gedurende den winter belangrijke stroomingen plaats, die echter veel minder sterk zijn dan 's zomers.

Deze rust heeft op zichzelf niets te maken met het klimaat. Dit zien we in de tropen, in gebieden waar het altijd warm en vochtig is, zooals op West-Java. Ook daar maken de boomen een rustperiode door, al is die soms heel kort en weinig opvallend. Wel valt de rustperiode in streken, waar het klimaat in een gedeelte van het jaar ongunstig is, in dien ongunstigen tijd. Dit zien we ook in tropische streken, waar het een deel van het jaar droog is. Daar valt de rust in die periode, zoodat we dan veel bladerlooze bosschen zien.

Het klimaat heeft wel invloed op het ingaan van de rust. In den herfst maken de nieuwe scheuten een afrijpingsproces door, dat bestaat uit: a. beëindiging van de lengte- en de dikte-groei; b. knopverdickking; c. afharding. Houdt de groei niet tijdig op, dan krijgen we bij vroeg invallende vorst het z.g. invriezen, dat dikwijls optreedt bij wilgen en planten uit warme streken. Het eindigen van de groei wordt bevorderd door droogte, geremd door vochtigheid, zoodat we in een vochtigen herfst een late bladval zien. De kweekers bevorderen het vroeg in rust gaan door het z.g. rondsteken, waarbij de wortels der boomen, die overigens in den grond blijven staan, met een spade rondom worden afgestoken. Dit stelt een deel der wortels buiten werking en werkt dus hetzelfde als droogte. In den zomer reeds worden de knoppen gevormd. In den herfst groeien deze uit tot winterknoppen. Het rondsteken mag dus niet te vroeg gebeuren.

Tenslotte wijst het vallen van de bladeren er op, dat het afrijpingsproces bijna afgelopen is.

Is nu eindelijk de plant in rust, dan wil dit niet zeggen, dat nu den geheelen winter de toestand onveranderd blijft. Dit zien we, als we in November eens takken van een aantal boomen afsnijden en deze in een warme kas brengen. Zij loopen dan niet uit! In December verschijnen er enkele katjes aan hazelaar en wilgen, doch de rest van deze planten en alle andere planten blijven in rust.

In Januari loopen rozen en bramen uit, in Februari wilgen en enkele andere en in Maart de rest, behalve eik en „acacia” (*Robinia*), die veel later komen.

Hieruit zien we, dat de rust dus niet alleen van buitenaf bepaald wordt, doch dat deze voor verschillende planten op verschillende tijdstippen eindigt. De planten, waarvan de rust vroeg geëindigd is, loopen toch eerst uit als de klimatologische omstandigheden gunstig zijn. We moeten dus onderscheid maken tusschen natuurlijke rust en gedwongen rust.

Bij sommige boomen duurt de natuurlijke rust heel lang. Zoo komen bijv. takken van eik en acacia begin April in huis nog niet tot ontwikkeling, die van kastanje wel. Bij andere soorten duurt deze soms heel kort, zooals bij rozen. Het gevolg van deze verschillen is, dat in een vroeg en een laat voorjaar de boomen op geheel verschillende manieren in het blad komen. In een vroeg voorjaar

loopen telkens nieuwe soorten uit, als hun natuurlijke rust geëindigd is. Zoo wordt langzamerhand alles groen, eik en acacia het laatst, als hun natuurlijke rust geëindigd is. In een laat voorjaar daarentegen kunnen de boomen, wier natuurlijke rust geëindigd is, nog niet uitloopen door de ongunstige omstandigheden. Zij maken dus nog een gedwongen rustperiode door. Deze kan zoo lang duren, dat tenslotte ook eik en acacia in gedwongen rust zijn. Worden dan de omstandigheden gunstig, dan loopt alles tegelijk uit.

De rust is in de verschillende deelen van de plant niet tegelijk afgelopen. Bij de hazelaar eindigt de natuurlijke rust van de katjes reeds begin December, van de rest veel later. Hazelaars beginnen hun bloei, al naar de weersomstandigheden, van December tot in Maart.

Is het nu aan de plant te zien of de natuurlijke rust geëindigd is? We zagen reeds één kenmerk hiervoor, nl. het al of niet uitloopen van afgesneden takken in een warme kas. Uiterlijk is het overigens moeilijk te zien. De knoppen zwellen iets op en dit is soms zichtbaar, doordat zij er gevlekt uit gaan zien door het verschuiven der knopschubben. Soms komen verborgen knoppen te voorschijn. De schors-openingen (lenticellen) gaan steeds meer open.

Inwendig worden de stroomingen steeds sterker en zoo heeft zeer langzaam de overgang van natuurlijke in gedwongen rust plaats.

Het ontluiken van de knoppen ten slotte beteekent het eind van de gedwongen rust. Doordat de bodem langer koud blijft, begint de sapstrooming eerder in de stengels dan in de wortels, zoodat de bovenaardsche deelen meestal in ontwikkeling voor zijn. Dit zien we heel duidelijk bij een boom, die verplant is. Deze loopt eerst normaal uit en teert dan even op den sapstroom van de stengels alleen. Daarna komt er een, soms langdurige stilstand, doordat de wortels nog niet in staat zijn den sapstroom over te nemen.

Het klimaat tijdens het voorjaar heeft dus veel invloed op het ontluiken. Vooral hangt dit af van het weer in Februari en Maart. Verder werkt een strenge vorst in December en begin Januari stimulerend. Tenslotte zijn er ook veel individuele verschillen waar te nemen.

Voor het in bloei trekken van planten is het van veel belang, om te weten, wanneer de natuurlijke rust eindigt. Van dat oogenblik af kan men met trekken beginnen. Vooral voor de bolgewassen en ook voor eenige andere gewassen is dit nauwkeurig bepaald. Verder streeft men er naar het einde van de natuurlijke rust te vervroegen. Dit bereikt men met de volgende middelen: 1°. Het reeds eerder vermelde rondsteken. 2°. Temperatuurswisselingen (koelhuis-, warmwaterbehandeling, vooral het eerste wordt in de praktijk gebracht). 3°. Inwerking van sommige stoffen, zooals aetherdamp, rook en kamfer (voor de praktijk van weinig belang). 4°. Bestraling, met Röntgen-stralen of neon-licht (het laatste wordt wel toegepast). 5°. Het selecteren van vormen met een natuurlijke rustperiode. Vooral hierop legt de kweeker zich toe.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHES VERGADERING OP ZATERDAG 3 MAART 1945.

Aanwezig de dames: W. van de Geyn en J. van Goethem, en de heren: G. Waage, M. Mommers, G. Hennus, W. Onstenk, J. Maessen, R. Kofman, H. Koene, P. Wassenberg, W. Otten, E. van Maastricht, F. Jamin, C. van Sonderen, F. Alen, J. Fruytier en F. Wolters.

De heer Waage zit de vergadering voor. De heer Kofman spreekt over:

Gezamenlijk slapen van vogels en slaapvluchten.

Velen is het wel eens opgevallen, vooral in den herfst, dat groote troepen spreeuwen zich 's avonds op bepaalde plaatsen verzamelen om er te slapen. Waar deze aanwezig zijn, gebeurt dit dikwijls in rietvelden, die er meestal groote schade door lijden.

In de omgeving van Maastricht zien we dit verschijnsel ieder jaar heel mooi bij St. Pieter. Van alle kanten zien

we de troepen aankomen, die zich aaneensluiten tot geweldige wolken, vele duizenden exemplaren tellende. Na langdurige rondvluchten met allerlei wendingen, als op bevel uitgevoerd, strijken zij onder luid geraas neer in het struikgewas op de helling tusschen Slavante en Zonneberg. Een oorverdoovend gekwetter, dat klinkt als het bruisen van de zee, verraaft nog eenigen tijd hun aanwezigheid; dan wordt het stil. Vooral in September en October kunnen we dit bij de spreeuwen waarnemen.

Minder algemeen bekend is het, dat tal van andere vogelsoorten ook gezamenlijk slapen. Als voorbeeld kan dienen de boerenzwaluw. In den nazomer van het vorige jaar (12 Aug. 1944) vertoonde zich tegen zonsondergang een ontzaglijke zwerm van deze vogels in de omgeving van de sluis te St. Pieter. Onder luid gesjilp daalden zij neer in het kleine plantsoen, dat daar tusschen het kanaal en de Maas ligt, in zoo groote aantallen, dat de takken onder den last neerbogen.

Merkwaardig is, dat in het bekende Handbuch der Deutschen Vogelkunde van Niethammer wel het gezamenlijk slapen van boerenzwaluwen in den trektijd vermeld wordt, maar daarbij aangegeven wordt, dat dit in rietvelden gebeurt. Daarvan was hier in St. Pieter geen sprake. Het bedoelde terreintje is beplant met jong struikgewas, zooals *Populus alba*, *Robinia*, enz.

Verder vermeldt Tischler in de Beiträge z. Fortpfl. der Vögel van 1937 nog het gezamenlijk slapen van groote aantallen boerenzwaluwen, samen met oeverzwaluwen, tijdens den broedtijd (Juni-Juli 1937), in een rietveld. Naar het gezang te oordeelen waren dit volgens hem de mannetjes van de broedparen uit de omgeving.

Helaas lieten de omstandigheden niet toe, het gedrag van de zwaluwen te St. Pieter eens wat nader te bestudeeren, terwijl de meeste literatuurgegevens onbereikbaar zijn. Slechts enkele publicaties over het gezamenlijk slapen van vogels kon ik hier vinden. De voornaamste daarvan is wel die van D. A. Vleugel in „Ardea” (1941), getiteld „Sociale roestgewoonten bij vogels, inzonderheid bij vink en keek”. Hij geeft hierin o.a. een lijst, ontleend aan verschillende schrijvers, van vogels, waarvan gezamenlijk slapen geconstateerd is, n.l.: spreeuw, kraai, ekster, vlaamsche gaai, houtduif, holenduif, aalscholver, wilde gans, wilde eend, taling, smient, slobbeend, wulp, kievit, watersnip, kempfaantje, mantel-, storm-, kok- en zilverbreeuw, vischdiefje, groote stern, meerkoet, huismus, groenvink, vink, keek, sijsje, witte- en gele kwikstaart, merel, koperwiek, kramsvogel, geelgors, boeren-, oever- en huiszwaluw, boomkruiper en winterkoning (alleen bij vorst).

Van de meeste hier vermelde soorten zijn de slaapgewoonten nog slecht bekend. Zoo is slechts het volgende te vinden over den duur van het gezamenlijk slapen:

Kraaien doen het van October tot Maart, kauwtjes volgens Vleugel al eerder, spreeuwen in het winterhalfjaar, doch ook tijdens den broedtijd (vooral mannetjes), en dit laatste geldt ook voor boeren- en oeverzwaluw; witte kwikstaarten doen het van Maart tot Mei en van Juli tot October, soms ook tijdens den broedtijd, groote gele kwikstaarten in den winter, koperwieken eveneens.

Vleugel bestudeerde het gedrag van vinken en enkele keeken, die gezamenlijk slapen in enkele groepen rhododendrons en coniferen te Ubbergen bij Nijmegen, later werd nog een andere slaapplek bestudeerd bij Hoensbroek. De vinken gebruikten de slaapplek van December tot Maart. Hun gedrag is lang niet zoo opvallend als van de spreeuwen, doordat zij zich niet voor het neerstrijken tot groote troepen verzamelen. Kleine troepjes komen afzonderlijk op de slaapplek aan en strijken neer. Enkele honderden vogels brengen zoo gezamenlijk den nacht door.

Voor de omgeving van Amsterdam werd dit verschijnsel bestudeerd door J. E. Sluifers. Hij schreef in „De Levende Natuur” (jrg. 44) enkele artikelen onder den titel „Van slapen en slaapvluchten bij verschillende vogelsoorten” en bovendien een in *Ardea* (1941): „Waarnemingen over het slapengaan van Wulpen bij Amsterdam”. Als illustratie voor de veelvuldigheid der hierbij optredende verschijnselen ontleen ik aan zijn publicaties het volgende: